

Dr hab. Konrad Składowski, prof. UŁ

Katedra Prawa Konstytucyjnego

Uniwersytet Łódzki

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani magister Moniki Wiszyńskiej-Rakowskiej
zatytułowanej „Dostęp do wymiaru sprawiedliwości osób z indywidualnymi potrzebami
na przykładzie osób z niepełnosprawnościami, migrantów, osób ubogich oraz w kryzysie
bezdomności”, przygotowanej pod kierunkiem Pana dr. hab. Andrzeja Jackiewicza,
prof. UwB na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku**

1. Wybór tematu rozprawy, układ pracy.

Temat recenzowanej rozprawy uważam za bardzo interesujący. Jest to niewątpliwie przedsięwzięcie naukowe, które można uznać za nowatorskie, podejmujące ciekawą problematykę. W minionych latach obserwujemy szerokie zainteresowanie doktryny prawa i opinii publicznej zagadnieniami związanymi z wymiarem sprawiedliwości. Z jednej strony sprawia to, że powstaje wiele prac i kolejni autorzy mogą korzystać z większego dorobku naukowego, z drugiej jednak, coraz trudniej o nowatorskie ujęcia starych problemów. W każdym razie, tematy badawcze związane z wymiarem sprawiedliwości długo będą zachowywały aktualność. Równocześnie, praca dotyczy jednego z najważniejszych praw człowieka będącego jednocześnie środkiem ochrony innych praw i zasadą ustroju państwa. Co zresztą Autorka podkreśla w swej pracy nader często. Z tego względu, temat jest tym bardziej aktualny. Sądzę, że spojrzenie na dostęp do wymiaru sprawiedliwości z perspektywy zaproponowanej przez Autorkę pracy jest bardzo dobrym pomysłem.

Praca składa się z 7 rozdziałów, wstępu i zakończenia. Systematykę pracy, generalnie uważam za prawidłową. Jednakże w obrębie poszczególnych rozdziałów dokonałbym pewnych

zmian. Uważam, że niektóre podrozdziały są zbędne dla toczonych rozważań, np. pkt 2.5.1 „Historia integracji europejskiej”. Myślę, że praca nie straciłaby na wyeliminowaniu podrozdziału 1.4.1 „System anglosaski i system kontynentalny”. Warto byłoby także przemyśleć strukturę pracy z punktu widzenia różnicy w objętości poszczególnych rozdziałów. Najdłuższy rozdział ma bowiem 62 strony, a najkrótszy 10.

Doktorantka w pracy skorzystała przede wszystkim z metody dogmatyczno-prawnej oraz metody historyczno-prawnej. Zastosowanie w największym stopniu tych metod badawczych uzasadnione jest tematem pracy. W niewielkim stopniu wykorzystana w pracy została również metoda prawno-porównawcza. Na marginesie tej kwestii warto zauważyć, że może warto byłoby wykorzystać badania porównawcze w szerszym stopniu. Być może pożądane byłoby uczynić regulacje kilku wybranych państw europejskich za punkt odniesienia dla polskich rozwiązań prawnych.

W pracy zostały sformułowane główne pytania badawcze, dotyczące „weryfikacja tezy czy istnieje możliwość zastosowania wykładni regulacji prawnych dotyczących prawa do sądu, która umożliwi uwzględnienie indywidualnych potrzeb jednostki, czy jednak zapewnienie skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości osób z indywidualnymi potrzebami wymaga podjęcia aktywności ustawodawcy” (s.11). Jednocześnie na s. 9 Doktorantka wskazuje, że „główną tezą badawczą niniejszej pracy jest założenie, że indywidualne potrzeby jednostek nie są dostrzegane w orzecznictwie”. Uważam, że Doktorantka postawiła sobie w pracy trudne zadanie, które wymagało odpowiedzi na szereg pytań pobocznych związanych z problemem definiowania pojęcia czy też kategorii osób „z indywidualnymi potrzebami” i osadzenie tego w ogólnych rozważaniach dotyczących zakresu podmiotowego praw człowieka, a jednocześnie powiązania tego z analizą prawa do sądu. Podkreślić należy, że zestawienie prawa do sądu, dostępu do wymiaru sprawiedliwości z prawami osób z indywidualnymi potrzebami jest nowością w tym znaczeniu, że problematyka ta w polskiej literaturze przedmiotu nie była przedmiotem kompleksowego opracowania.

2. Uwagi szczegółowe.

W rozdziale I zatytułowanym „Prawo do sądu osób z indywidualnymi potrzebami - podstawowe pojęcia”, Doktorantka postanowiła zbudować pewną siatkę pojęciową, potrzebną dla dalszego prowadzenia wywodu. Tytuł rozdziału odpowiada treści w zakresie definiowania pojęć związanych z prawem do sądu czy też wymiarem sprawiedliwości. Z satysfakcją

przeczytałem, że Autorka dostrzega występowanie sądownictwa polubownego i wiąże go z prawem do sądu. Myślę nawet, że kwestia ta jako bardzo interesująca, mogłaby być szerzej przeanalizowana. Poza analizą prowadzoną przez Doktorantkę znalazło się bowiem zagadnienie wyróżnienia rodzajów sądownictwa polubownego. Nie ma w pracy np. odniesienia do sądów polubownych działających w sferze sportowej, które współcześnie w przeważającej mierze rozstrzygają spory, praktycznie na zasadach wyłączności np. w świecie piłki nożnej. Interesujący jest wątek dotyczący rozwoju technologii i sztucznej inteligencji oraz wpływ tych zjawisk na funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości. Szkoda jednak, że Autorka nie pokusiła się na sformułowanie prognoz, jaki może mieć to wpływ na realizację prawa do sądu. W związku z tym, te myśli Autorki są trochę zawieszane w próżni. Brakuje również szerszego odniesienia się klasyfikacji osób z indywidualnymi potrzebami. W tym fragmencie pracy, Autorka przede wszystkim odnosi się do definiowania osób z niepełnosprawnościami, nie odnosząc się do innych kategorii osób z indywidualnymi potrzebami, które wskazuje w tytule pracy, a jednocześnie poświęca im uwagę we wstępie do pracy (np. osoby w kryzysie bezdomności, czy też osoby starsze, s. 10).

Rozdział drugi - „Kształtowanie się prawa do sądu z uwzględnieniem sytuacji osób z indywidualnymi potrzebami”, jest najobszerniejszy w całej dysertacji. Nie jestem przekonany, czy przedstawienie takich kwestii, jak geneza prawa do sądu wywodzona z czasów przywilejów szlacheckich, historia integracji europejskiej, są niezbędnymi elementami w recenzowanej pracy. Szczególnie, że kwestia prawa do sądu, jego ewolucji, również w okresie III RP jest w literaturze przedmiotu dość dokładnie opisana. Mało jest natomiast piśmiennictwa poświęconego realizacji tego prawa w stosunku do określonej kategorii ludzi, co jak wynika z tytułu pracy i celu badawczego powinno być głównym obszarem toczonych rozważań. Warto podkreślić, że Autorka prawidłowo opisała relację prawa do sądu z innymi wartościami konstytucyjnymi.

Rozdział trzeci - „Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności- wspólny wzorzec obu regulacji w celu zagwarantowania dostępu do wymiaru sprawiedliwości osób z indywidualnymi potrzebami”, jest koniecznym elementem pracy dotyczącej prawa do sądu w Polsce, opisywanym z każdej perspektywy. To oczywiście dotyczy również prawa do sądu zawartego w Europejskiej Konwencji. Sądzę, że z pożytkiem dla pracy byłoby przeniesienie pewnych rozważań z rozdziału II do III i omówienie wszelkich kwestii związanych z Europejską Konwencją, orzecznictwem ETPCZ i ETS w jednej części pracy,

w szczególności gdy te rozważania dotyczą sposobu rozumienia prawa do sądu w orzecznictwie tych sądów.

Rozdział czwarty nosi tytuł: „Zakres podmiotowy”, natomiast rozdział piąty: „Zakres przedmiotowy”. Lektura rozdziałów wskazuje intencje Autorki, lecz uważam, że tytuły rozdziałów powinny być rozbudowane. W obrębie obu rozdziałów znalazły się fragmenty godne uwagi. Warto zauważyć, że w tej części pracy Autorka formułuje często własne spostrzeżenia, krytycznie odnosząc się do analizowanych zagadnień: np. ocena kryterium „legalności” przebywania na terytorium Polski (s.122); polemika z poglądem dotyczącym praw osób niepełnoletnich i ubezwłasnowolnionych (s. 124- 126). Właściwie Doktorantka podnosi, że „decydujące znaczenie dla bycia podmiotem praw konstytucyjnych ma charakter danego podmiotu (s.129).

Rozdział szósty - „Konstytucyjne gwarancje prawa do sądu” jest moim zdaniem jednym z lepszych fragmentów pracy. Za trafione uznaje rozważania dotyczące prawa dostępu do właściwego, bezstronnego sądu. Dobrze, że Autorka podkreśliła znaczenie możliwości egzekucji uzyskanego rozstrzygnięcia jako niezbędnego elementu prawa do sądu, czemu poświęciła osobny podrozdział (s. 162 - 164). Szkoda, że kwestia ta nie została odniesiona do głównego celu badań jakim jest sytuacja prawna osób z indywidualnymi potrzebami. Nie wiemy więc, czy w tym zakresie realizacji prawa do sądu, osoby te korzystają ze szczególnych możliwości prawnych i czy w tym obszarze jest realizowana zasada równości wobec prawa. Wysoko oceniam analizę prawa dostępu do skutecznego środka prawnego (s. 164 - 166). Jak również, analizę kwestii związanych z ustaleniem treści prawa do informacji (s. 170-174). Odpowiednią jakością prezentują także refleksje na temat prawa „dostępu do adwokata”, w kontekście osób o indywidualnych potrzebach (s. 179). Bardzo solidnie poprowadzona jest w tej części pracy analiza dotycząca statusu osób z niepełnosprawnościami (s. 166-167; 186 - 188; 213- 215; 221 - 226). Właściwe są także refleksje dotyczące praw dzieci (s. 180 – 182, 193). Brakuje jednak rozważań, które dotyczyłyby pozostałych kategorii osób wskazanych w tytule doktoratu oraz we wstępie do dysertacji. Ciekawe są także fragmenty prezentujące projekt nowelizacji kodeksu postępowania karnego, w kontekście implementacji dyrektywy 2012/29/UE odnoszącej się do sytuacji, gdy pokrzywdzonym jest osoba z niepełnosprawnością lub dziecko. Słusznie Autorka zwraca uwagę na indywidualną ocenę potrzeb pokrzywdzonego: „Przy indywidualnej ocenie należy uwzględnić takie cechy osobowe ofiary, jak wiek, płeć oraz tożsamość i ekspresja płciowa, pochodzenie etniczne, rasa, religia, orientacja seksualna, stan

zdrowia, niepełnosprawność, prawa do pobytu, problemy z komunikacją, związek ze sprawcą lub zależność od niego, doświadczenie przestępstwa w przeszłości” (s. 184).

Siódmy ostatni rozdział - „Ograniczenia prawa do sądu z uwzględnieniem sytuacji osób z indywidualnymi potrzebami”, uwagę koncentruje na istocie ograniczeń prawa do sądu z punktu widzenia czynników faktycznych i formalnoprawnych. Interesujące jest w tym zakresie skorzystanie przez Autorkę z badań przeprowadzonych przez Fundację Court-Watch Polska oraz Fundację Polska Bez Barrier, dotyczących dostępności sądów z punktu widzenia infrastrukturalnego. Szczegółowe rozważania zostały poprzedzone ogólną refleksją prowadzoną w ramach ujęcia konstytucyjnoprawnego, w której wykorzystano poglądy doktryny i orzecznictwo sadowe (s. 200 - 203). Wywody są prawidłowo przeprowadzone. Warto byłoby jednak przenieść rozważania dotyczące sprawiedliwości proceduralnej z rozdziału I do tego fragmentu pracy. W tym miejscu, moim zdaniem, bardziej korespondowałyby z pozostałą treścią analizy. Aczkolwiek rozumiem powody, które mogły skłonić Autorkę do opisu tej kwestii przy omawianiu pojęć podstawowych. Ze względu na tytuł pracy, ostatni rozdział nabiera szczególnego znaczenia. Tutaj właśnie jest miejsce na krytyczną analizę faktycznych ograniczeń osób z indywidualnymi potrzebami w korzystaniu z prawa do sądu. Można stwierdzić, że o ile w zakresie realizacji praw osób z niepełnosprawnościami, praca wykonana została bardzo dobrze, o tyle brakuje w rozdziale również wartościowej analizy dotyczącej innych kategorii osób z indywidualnymi potrzebami.

Pracę wieńczy 7-stronicowe zakończenie, które stanowi podsumowanie rozprawy. Trzeba zaznaczyć, że Autorka przyjęła koncepcję pisania pracy, w ramach której każdy rozdział kończy krótkie podsumowanie. Z tego względu, w zakończeniu pracy dokonała pewnego syntetycznego podsumowania wybranych, zasadniczych elementów pracy, gdyż pewne podsumowania wcześniejszych wątków były czynione po kolejnych rozdziałach. Zakończenie potwierdza, że Autorka opanowała umiejętności prowadzenia analizy, wyciągania wniosków i formułowania własnych opinii.

3. Ocena formalna pracy.

W pracy wykorzystana została bogata baza źródłowa. Składa się na nią blisko 200 pozycji literatury, 40 aktów normatywnych oraz bogate orzecznictwo. To ostatnie szczególnie wymaga podkreślenia. Pani Doktorantka w swoim opracowaniu odwołała się do ponad 100

orzeczeń sądowych. Znalazły się wśród nich orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz sądów apelacyjnych. W pracy znalazły się także liczne orzeczenia sądów międzynarodowych - Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Do tego Doktorantka wykorzystwała w pracy inne dokumenty źródłowe (40 pozycji), ponad 100 stron internetowych oraz kilkadziesiąt innych źródeł. Wśród nich znalazły się liczne wystąpienia, informacje i raporty Rzecznika Praw Obywatelskich. Niewątpliwie recenzowana praca odpowiada standardom naukowym, z punktu widzenia wykorzystanych w pracy materiałów źródłowych i literatury przedmiotu.

Recenzowana rozprawa doktorska napisana została w sposób komunikatywny, poprawnym językiem. Błędy stylistyczne czy też językowe są w pracy rzadkością. Występują w pracy drobne mankamenty, np. powtarzanie wywodów (s. 8 i s.62 w odniesieniu do poglądu prezentowanego przez Z. Czeszejko-Sochackiego), czy takie same fragmenty na s. 29 i 33: „Zwraca uwagę także fakt.....).” Również w kilku innych miejscach w pracy Autorka niepotrzebnie powraca do pewnych wcześniej opisanych wątków, jakby obawiała się, że czytelnik o nich zapomni i trzeba je powtórzyć w związku z toczonym wywodem. Tym niemniej, niedociągnięcia ta nie podważają generalnie dobrej oceny strony formalnej pracy.

4. Uwagi końcowe.

Doktorantka zrealizowała w pracy założone cele badawcze. Należy podkreślić, że w pracy zostały przedstawione poglądy doktryny dotyczące fundamentalnych problemów ustrojowych związanych z prawem do sądu i dostępem do wymiaru sprawiedliwości. Pani magister w swoim opracowaniu przeanalizowała orzecznictwo sądów polskich i zagranicznych. Dowiodła umiejętności korzystania ze źródeł prawa, dorobku naukowego i orzeczniczego. W toku prowadzonych wywodów, Doktorantka potrafiła formułować krytyczne sądy w stosunku do regulacji normatywnej czy też orzecznictwa sądów. Uważam, że problematyka podjęta w rozprawie jest istotna społecznie i prawnie. Jednocześnie warto podkreślić, że podjęty temat badań uważam za trudny. Stąd być może pojawiły się w pracy nieliczne niedociągnięcia, które nie przesłaniają jednak ogólnego, pozytywnego obrazu doktoratu. Recenzowana rozprawa niesie ze sobą istotne zalety także w wymiarze praktycznym realizacji prawa do sądu

osób z indywidualnymi potrzebami. Podsumowując, pragnę stwierdzić, że recenzowana rozprawa doktorska jest dobra zarówno z punktu widzenia formalnego jak i merytorycznego.

Konkluzja

Stwierdzam, że rozprawa doktorska przygotowana przez Panią mgr Monikę Wiszyńską-Rakowską pt. „Dostęp do wymiaru sprawiedliwości osób z indywidualnymi potrzebami na przykładzie osób z niepełnosprawnościami, migrantów, osób ubogich oraz w kryzysie bezdomności” (Białystok 2023), napisana pod kierunkiem dra hab. Andrzeja Jackiewicza, prof. UwB, w pełni odpowiada wymogom określonym w treści art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 30 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 742 ze zm.), w związku z czym może zostać przyjęta i dopuszczona do dalszych etapów postępowania.

Dr hab. Konrad Składowski, prof. UŁ